FORMOWANIE PAMIĘCI

PRZESTRZEŃ ROZDARCIA



Franciszek Duszeńko

uczennice i uczniowie

13.09 —— 19.10.2025

wernisaż 12.09.2025
finisaż 19.10.2025 godz.18.00
wystawa czynna codziennie 12.00-18.00

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH W GDAŃSKU
ZBROJOWNIA SZTUKI - TARG WĘGLOWY 6

FORMOWANIE PAMIĘCI - PRZESTRZEŃ ROZDARCIA

Franciszek Duszeńko uczennice i uczniowie

Na wystawie prezentujemy wybrane prace Franciszka Duszeńki oraz prace wybranych uczennic i uczniów z pracowni Profesora, zarówno tych którzy w jakimś stopniu kontynuują i rozwijają wątki zbieżne z jego twórczością (w szczególności te związane z definiowaniem i transformowaniem przestrzeni publicznej w kontekście pamięci), jak i tych, których osobowości dopełniają różnorodne i bogate spektrum oddziaływania prowadzonej przez niego pracowni.
Przestrzeń publiczna to płynny obszar obecności sztuki podlegający nieustannej redefinicji.
Nasze spojrzenie jest trajektorią przecinającą zarówno czas powojenny, w tym okres aktywności twórczej Duszeńki, jak i wektor skierowany w przyszłość poprzez wybrane działania jego uczniów. Wystawa jest próbą dokonania syntezy kluczowych aspektów praktyki artystycznej Duszeńki w przestrzeni publicznej.
Należy podkreślić pionierski charakter założenia przestrzennego w Treblince (koncepcja: 1953-1954, realizacja: 1964 r.) który ukształtował się w czasie, w którym w całej Europie toczyły się gorące dyskusje poświęcone formom upamiętniania Holocaustu i ofiar II wojny światowej.
Wzmożona debata o niewystarczalności i wyczerpaniu formy pomnikowej (czy jeszcze jest możliwa sztuka po Holokauście? Theodor W. Adorno) musiała towarzyszyć również Duszeńce w sposobie spojrzenia na miejsce Zagłady. Czyli tam gdzie „zamierają wszystkie słowa i zawodzą wszystkie kategorie – tam gdzie wszystkie tezy , dające się podważyć bądź nie, przestają cokolwiek znaczyć – stamtąd może wyłonić się obraz” /G. DidiHuberman/. Nie mam na myśli obrazu formy fetyszyzującej śmierć i cierpienie ale wyłonienie się obrazu – przestrzeni rozdarcia, pomiędzy spojrzeniem nicości na nas a otwarciem przestrzeni zaprzeczającej nicości. /M. Blanchot/



Franciszek Duszeńko - *Pomnik Ofiar Obozu Zagłady w Treblince* 1964, współpraca z Adamem Hauptem



Franciszek Duszeńko współpraca
z Adamem Hauptem i Henrykiem Kitowskim
Pomnik Obrońców Wybrzeża na Westerplatte w Gdańsku, 1964-1966

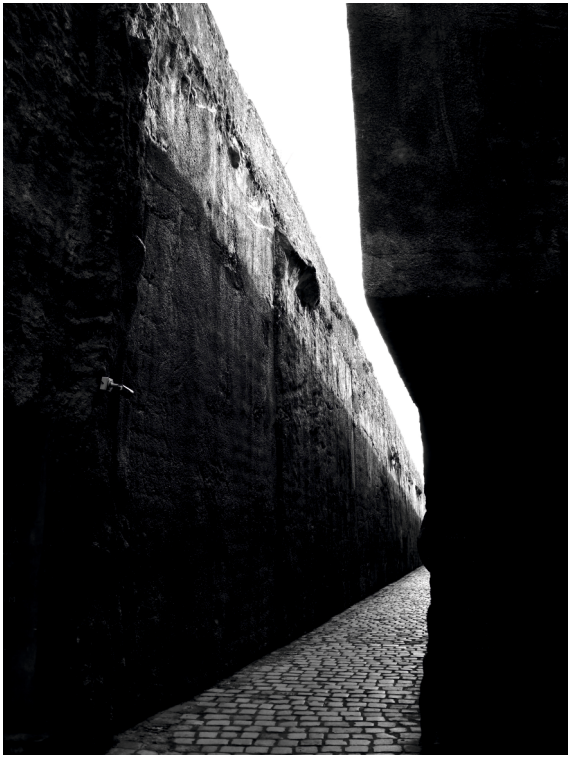
Aranżacja przestrzeni obozu w Treblince to niewykonalny wysiłek pokazania tego czego pokazać się nie da, bo nie istnieje obraz całości, wysiłek autora to pogodzenie wykluczających się aspektów: czasów przeszłego i teraźniejszego, przestrzeni po i przestrzeni zdekomponowanej, od patrzenia miejsca po spojrzenie patrzącego na to miejsce. Aspekty te zdają się być ciągle aktualnym kluczem do rozumienia sztuki upamiętniającej w przestrzeni publicznej. Stają się przydatne w zrozumieniu monumentalnych założeń Zdzisława Pidka w Bełżcu i Katyniu, i nie wyczerpują się w interpretacji BRAM w Stoczni Gdańskiej autorstwa Grzegorza Klamana.
Wystawa zwraca uwagę na fakt, iż datowana na przełom 1953 i 1954 r. koncepcja upamiętnienia Franciszka Duszeńki i Adama Haupta była pierwszą realizacją idei „antypomnika", która zapoczątkowała przemiany w systemie myślenia o upamiętnieniach Zagłady, dzięki czemu utorowała drogę Oskarowi Hansenowi i Jerzemu Jarnuszkiewiczowi z zespołem, w ich pracach nad projektem zaproponowanym dla obozu Birkenau, dla tzw., Pomnika drogi, którego pierwsze szkice koncepcyjne datowane są na rok 1958 /J. Kozakiewicz/. Analiza porównawcza każe przyjąć, że zrealizowany dla Treblinki projekt jest tym pionierskim, który zadziałał podskórnie inspirująco w dominującej w owym czasie debacie.
Interesujący wydaje się proces formowania przestrzeni przez Duszeńkę poprzez obecność w miejscu, poprzez tak podkreślany przez krytyków sztuki /P. Piotrowski/ innowacyjny i konceptualny charakter przestrzeni wyzbyty nadmiernej narracyjności i figuratywności, przypisywany paralelnie projektowi dla Birkenau. Przestrzeń projektu w Treblince nie tyle jest przestrzenią doświadczenia wspólnego w polu pamięci, co przestrzenią doświadczenia rozdzierającego, które powoduje wstrząs. Ta odkrywcza intuicja Duszeńki jest motywem przewodnim naszej wystawy – z racji jej ciężaru wartym podkreślenia i uwypuklenia, ponieważ idea „antypomnika" otworzyła możliwość reinterpretacji i demontażu konwencjonalnej definicji rzeźby jako nieadekwatnej i nie wystarczającej wobec wyzwań związanych nie tylko z formami upamiętniania ale z funkcją i złożonością przestrzeni publicznych w ogóle.

Grzegorz Klaman

Theodor W. Adorno, Erziehung nach Auschwitz, w: Stichworte. Kritische Modelle 2, Frankfurt am Main 1969
Georges Didi-Huberman, Obrazy mimo wszystko, tł. Mai Kubiak Ho-Chi, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2008.
Julia Kozakiewicz, Konkurs na Międzynarodowy Pomnik Ofiar Obozu w Birkenau, „Miejsce. Studia nad sztuka i architekturą polską w XX i XXI wieku", nr 03/2017, ASP Warszawa/Fundacja Kultura Miejsca.
Piotr Piotrowski, Sztuka według polityki. Od melancholii do Pasji, IHS Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007

Kuratorzy:
Grzegorz Klaman, Robert Kaja
współpraca: Roman Nieczyporowski

Osoby uczestniczące:
Anna Baumgart
Anna Biczysko
Katarzyna Jóźwiak-Moskal
Robert Kaja
Grzegorz Klaman
Karska & Went
Jerzy Lipczyński
Marian Molenda
Jacek Niegoda
Dorota Nieznalska
Bernard Ossowski
Ludmiła Ostrogórska
Zdzisław Pidek
Janina Rudnicka
Magdalena Schmidt-Góra
Eugeniusz Szczudło
Janusz Tkaczuk
Marek Targoński
Julita Wójcik
Monika Zadurska-Bielak
& Tomasz Bielak



Pomnik - Cmentarz w Bełżcu 2004
Zdzisław Pidek, Andrzej Sołyga, Marcin Roszczyk



Janina Rudnicka *In serch of myself* 2001, Mallat Izrael





Robert Kaja *12=12*, 2016

Julita Wójcik *Tęcza*, 2012–2015
na placu Zbawiciela w Warszawie





Eugeniusz Szczudło
współpraca Grzegorz Klaman,
Wojciech Henrykowski
Lapidarium, 1984
Maków Mazowiecki



Grzegorz Klaman *Bramy,* 2000
Dawna Stocznia Gdańska

Prof. Franciszek Duszeńko (1925-2008) był jednym z najwybitniejszych artystów związanych z gdańską Akademią Sztuk Pięknych (dawniej PWSSP).
Przyszedł na świat 6 kwietnia 1925 r. w Gródku Jagiellońskim (dawne województwo lwowskie). W rodzinnym mieście ukończył szkołę powszechną i rozpoczął naukę w gimnazjum. W roku 1939 po zajęciu dawnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej przez ZSRR kontynuował naukę w tzw.dziesięciolatce (szkole typowej dla systemu rosyjskiego), po ukończeniu której rozpoczął studia u Mariana Wnuka w Instytucie Sztuk Plastycznych we Lwowie (po zajęciu miasta przez Niemców przemianowanego na Kunstgewerbeschule). W 1943 r. wstąpił do AK, gdzie powierzono mu zadania związane z łącznością (dowodził drużyną gońców). W następnym roku, w wyniku donosu, został aresztowany i więziony we Lwowie, po czym zesłany do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, a następnie przeniesiony do Sachsenhausen. Po wyzwoleniu wrócił do Polski gdzie podjął naukę w Państwowej Szkole Przemysłu Artystycznego w Łodzi, by od października 1946 r. studiować w tamtejszej Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych. Pół roku później przeniósł się do pracowni prof. Mariana Wnuka i Adama Smolany w Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Sopocie. W październiku 1949 r. otrzymał absolutorium, a w 1952 r. uzyskał dyplom z rzeźby gdańskiej PWSSP. Rok 1951 był dla Franciszka Duszeńki niezwykle łaskawy zarówno w życiu prywatnym jak i zawodowym: ożenił się wtedy z Urszulą Ruhnke, ówczesną studentką malarstwa oraz został zatrudniony w macierzystej Uczelni, w której pracował do przejścia na emeryturę w 2008 r., pokonując kolejne szczeble kariery akademickiej zwieńczonej tytułem profesora. W latach 1960-1964 pełnił funkcję Dziekana Wydziału Rzeźby, zaś w roku 1981, w pierwszych demokratycznych wyborach przeprowadzonych w gdańskiej PWSSP został Rektorem, którą to funkcję sprawował w latach 1981-1987. Niespełna pięć dekad jego pracy pedagogicznej zaowocowało wykształceniem rzeszy wybitnych twórców, którzy kontynuowali, rozwijali i przekształcali jego koncepcje artystyczne.



prof. Franciszek Duszeńko, Westerplatte, lata 70. XX wieku

W pamięci swoich uczniów i znajomych pamiętany jest przede wszystkim jako dobry człowiek, wybitny artysta i profesor gdańskiej ASP, który stworzył podwaliny nowoczesnego myślenia o rzeźbie komemoratywnej.

Najbardziej znanymi realizacjami prof. Franciszka Duszeńki są pomnik Ofiar Obozu Zagłady w Treblince (projekt z 1954 r., realizacja 1962-1964, we współpracy z Adamem Hauptem) oraz pomnik Obrońców Wybrzeża na Westerplatte w Gdańsku (projekt 1963; realizacja 1964-1966, wraz z Adamem Hauptem i Henrykiem Kitowskim). Na szczególną uwagę zasługuje realizacja założeń miejsca pamięci Ofiar Obozu Zagłady w Treblince, które uznawane jest powszechnie za jedno z najlepszych upamiętnień Holocaustu, i mimo upływu lat ciągle wzbudza silne emocje.